

כתב העת המאסף בטרם שקיעת ההשכלה בגרמניה

פרוספקט בלתי ידוע על חידוש המאסף בתקס"ט: תמונת מצב של ספרות ההשכלה בתחילת המאה הי"ט

משה פלאי

בשורת מאספים חדשים

אחד המפעלים החשובים ביותר שהשפיעו על ראשיתה ועל התקדמותה של ההשכלה העברית היה המאסף, כתב העת העברי הראשון וביטאונה של ההשכלה העברית בגרמניה. כתב העת עבר טלטולים ומשברים, הפסקות וחידוש הופעה מאז ראשית הוצאתו לאור בשנת תקמ"ד (1783/4) ועד סגירתו הסופית בשנת תקע"א (1811/2), המאפיינים את מאבקי הקיום של ההשכלה העברית בשנות ייסודה.

תחילת הדפסתו בשנת תקמ"ד ציינה את ראשית פעולתו של מרכז ההשכלה בגרמניה, והפסקת הופעתו במחזור הראשון של שבעת הכרכים הראשונים אירעה בשנת תקנ"ז (1797), שאף סימנה את פרפורי הגסיסה של ספרות ההשכלה הגרמנית בשלהי המאה. בתחילת המאה הי"ט התחזקה תחושת היעלמותה של הספרות העברית בגרמניה עם פטירתם של כמה מראשי המשכילים: יואל ברי"ל, ב"1802, יצחק אייכל ויצחק סאטאנוב בשנת 1804, ונפתלי הירץ ויזל – בשנת 1805, ולא נראו כוחות חדשים שיוכלו להחיות את המרכז המשכילי. אך למרות זאת, בשנת תקס"ט (1809) התרחש מפנה חיובי בהוצאתו מחדש של המאסף. שלושה עשר שנה לאחר סגירתו חודשה הופעת המאסף בעריכת המשורר שלום הכהן (1771/2-1845), וכתב העת יצא לאור במשך שלוש שנים נוספות (1809-1811).

מה הרקע לחידוש הוצאתו של המאסף וכיצד הודיע העורך על הופעתו המחודשת בציבור? מה הייתה תמונת מצבה של ספרות ההשכלה הגרמנית ומצבה של העברית המתחדשת בעשור הראשון של המאה הי"ט?

עם חידוש הוצאת המאסף, פרסם שלום הכהן, העורך החדש, בגיליון הראשון מאמר העורך בשם "דבר אל הקורא" ובו מידע על תוכנו ועל ייעודו של כתב העת. במאמר מסר העורך, כי לפני הוצאת כתב העת פרסם הודעה פומבית, "בשורה" בלשונו.¹ הכוונה הייתה לפרוספקט שהודיע על הוצאתו הקרובה של כתב העת. כידוע, פרוספקט דומה בשם נחל הכשור הופץ בשנת תקמ"ג (1783) על-ידי עורכי המאסף הראשון.²

שימוש דומה במינוח 'בשורה' נמצא בהערה שנדפסה בתחילת מכתב ששלח שלום הכהן אל אחד מסופרי ההשכלה הידועים, שלמה פאפנהיים, שנדפס באותו גיליון של המאסף, ובו הזכיר העורך כי המכתב שוגר "להרב החכם התורני השלם [...] בשלחנו לו בשורת המאסף". במכתבו חזר הכהן על אותו ביטוי: "וזה החילונו לעשות, להדפיס ולשלוח בשורה בישראל ולהודיעם אשר יזמנו לעשות".³

בהכנתו לפרסום המפתח והמונוגרפיה המאסף – שער להשכלה: מפתח מוער להמאסף, כתב-העת העברי הראשון (תקמ"ד-תקע"א), שיצא לאור בשנת תשס"א,⁴ חיפשתי מקור ל'בשורה' בלתי ידועה זו. היא אינה מופיעה ברשימות הביבליוגרפיות השונות של שטיינשניידר, צייטלין, בן-יעקב, ושוואב ואחרים,⁵ או בכתביהם של המבקרים וההיסטוריונים שכתבו את תולדות הספרות העברית החדשה, קלוזנר, לחובר, שפירא, צינברג ושאנן, ופאהן.⁶ גם ברשימותיהם של חוקרים שכתבו על העיתונות העברית בתחילת ההשכלה, כמנוחה גלבווע, צמח צמרין ואחרים, לא הובא דבר על 'בשורה' שהקדימה את המאסף המחודש.⁷ ואף בחיפושיי בשלושים השנים האחרונות ב-25 ספריות, שבהן בדקתי את כרכי המאסף לצורך הפרויקט לא מצאתי כל 'בשורה' מעין זו.

הכותר "בשורת מאספים חדשים" נדרש לכותרת מדור בה **מאסף** בשם "בשורת ספרים חדשים", שבו הובאו הודעות על פרסומם של ספרים חדשים.

כותר זה מאשר, שהעורך התכוון לקרוא לכתב העת בשם "מאספים חדשים" ולא בשם הקודם, **המאסף**. אך הוא חזר בו והחליט להשתמש בשם המקורי, דהיינו, **המאסף**, כפי שהוא כותב ב"דבר אל הקורא", שנדפס בראש הכרך החדש. בכך ביקש להראות כי יש קשר הדוק בין **המאסף** הראשון לבין כתב העת המחודש.¹²

בחלק התחתון של השער נדפס רישום בגרמנית באותיות עבריות, המוסר שהחברה בשם "גזעלשאפט העבראישער ליטטעראטורפריינדע" (חברת אוהבי הספרות העברית) תוציא כתב עת בשם "מאספים חדשים" ("דיא נייען זאממלער").

הכיתוב בשער מודיע, אפוא, על ייסוד חברת סופרים ששמה העברי היה 'חברת אוהבי לשון עברית', אשר קיבלה על עצמה להוציא לאור את כתב העת.

הסיבות שהביאו לסגירת **המאסף**

המגשר גם חושף פרטים על אחת השאלות המעסיקות את חוקרי ההשכלה העברית בגרמניה וחוקרי הפריודיקה העברית בראשיתה, והיא, הסיבה שהביאה לסגירת **המאסף** בשנת תקנ"ז (1797).

על זיקת **המאסף** החדש לכתב העת הראשון, כתב העורך, כי "עתידים אנחנו להוציא לאור **מאספים חדשים** ע"ד [על דרך] המאספים הראשונים אשר נשבתו". אך הוא התחייב, כי לא יחזור על טעויות העורכים הראשונים שהביאו לסגירת כתב העת, בהדגישו, כי "נשמרה דרכינו להרחיק כל מניעה ומכשול אשר הסבו שביתת המאספים הנ"ל" (*בשורת מאספים חדשים*, עמ' 10, וכן סימוני העמודים בטקסט בהמשך). הכהן הבטיח להימנע מלפרסם חומר קונטרורסאלי: "נרחיק מחברותנו בתכלית הרחקה כל דברי ריב וקטטה, וכל דבר אשר מתנגד חלילה לדתנו הקדושה], או כל לעג דתות אחרות [...] כאלה לא יבואו שערי מכתבינו" (עמ' 12). ואם יידפסו "איזה שגיאה ומכשול נגד האמת", יתקנו את השיבוש, "ונודה האמת לעין כל" (עמ' 13). בכך "נסיר מעל שכמנו כל סרה ודבה, וידום כל משטין ומלשני בסתר. והאל הטוב יגין בעדנו, ויאזרנו חיל לעשות הטוב והישר, ומצוא חן בעיניו ובעיני אחינו בני ישראל" (עמ' 13).

המאסף נסגר אפוא כתוצאה מעמדתם הקיצונית של שני העורכים, אהרן וולפסון ויואל ברי"ל, שבאו בעקבות יצחק אייכל (בתקנ"ד, 1794), וכן בגלל המריבות הפנימיות בתוך המחנה המשכילי. בכרך זה (השבועי, בתקנ"ד) שבעריכתם קידשו העורכים הללו מלחמת חורמה על הרבנים ואף מתחו ביקורת על המסורת היהודית. וולפסון פרסם סאטירה עוקצנית בשם "שיחה בארץ החיים", שבה לעג לרב 'פלוני' (=פולני).¹³ כמו כן המשיכו העורכים להעלות את נושא הלנת המתים – הדרישה לקבור את מתי ישראל באיחור כדי למנוע חשש של קבורה 'מוקדמת' שלא בעתה – שבו התנגשו חזיתית עם הרבנים,¹⁴ ואף הוסיפו לתמוך ברב המשכיל השנוי במחלוקת, שאול ברלין (לאחר פטירתו).¹⁵ וכאמור, גם בין המשכילים עצמם התעוררו סכסוכים, ונערכו ויכוחים קשים, חלקם אישיים וחלקם אידיאולוגיים.

לבסוף, בחיפוש אקראי בספריית המדינה בברלין, לאחר מסירת כתב היד לדפוס, באיר תש"ס (מאי 2000), מצאתי בארכיון פליקס מנדלסון עותק בלתי ידוע של 'בשורה' – מגשר אשר שלום הכהן חיבר והפיצו ברבים לפני חידוש הוצאת **המאסף** בתקס"ט (1808/9). הפרוספקט בשם "בשורת מאספים חדשים", שהודיע על חידוש כתב העת, היה כרוך בראש כרך ח' של **המאסף** החדש לשנת תקס"ט. עם גילוי זה, הצלחתי לפני הדפסת ספרי להוסיף את המידע הביבליוגרפי ל'מפתח **המאסף**', וכך שה'מפתח' הוא המקור הביבליוגרפי הבלעדי המוסר על קיומו של פרוספקט בלתי ידוע זה.⁸

המגשר: דיווח על מצב התרבות העברית

המגשר, שהטקסט העברי שבו מתפרסם במלואו לראשונה פה (בחלקו השני של המאמר), מהווה מסמך תיעודי המשקף תמונת מצבה של התרבות העברית ביהדות גרמניה על סף המאה ה"ט. הוא מוסר לנו על הבעיות שעמן התמודדו שיירי 'דור המאספים', אותו חוג סופרים שהקים את כתב העת, את ההוצאה לאור של המשכילים – דפוס חינוך נערים – ויתר מפעלי התרבות והספרות. מסמך זה מנסה לעמוד על הסיבות לסגירתו של **המאסף** הראשון בשנת תקנ"ז (1797), ואף חושף פרטים על עולמו והלך מחשבתו של סופר מרכזי באותה תקופה, המשורר ועורך **המאסף**, שלום הכהן, שכעבור כ-11 שנה עתיד לכהן כעורך הראשון של **בכורי העתים** (בתקפ"א, 1820/1). המגשר מהווה למעשה קריאה לחידוש הלשון העברית באמצעות חידוש **המאסף**. בסוף המגשר מובאים דברים על כתב העת המחודש, על החברה שהוקמה כדי להוציא לאור, ועל תוכנו.

בשורת מאספים חדשים: קריאה לחידוש השפה העברית

תיאור הפרוספקט: הפרוספקט, שהטקסט העברי שבו מובא במלואו בחלק השני של המאמר, נדפס על נייר שגודלו כגודל הנייר של עמודי **המאסף**, אך הטקסט המודפס גדול מעט מגודל העמודים בהמאסף ובנחל **הבשור**.¹⁰ בחוברת 16 עמודים, דהיינו, בהיקף של גיליון דפוס רגיל. בעמוד הראשון של המגשר נדפס שער, הדומה לשערי **המאסף**.¹¹ השער, שפרטיו נדפסים להלן, וכן גוף הפרוספקט, כתובים בעברית ובתחתית העמודים מופיע תרגום שוטף לגרמנית באותיות עבריות.

טקסט השער בחלקו העברי:

בשורת

מאספים חדשים

היא

קבוצת אמרי בינה, כתובים בלשון עברית צחה ונקייה, כוללת שירים ומליצות, מכתבי חכמות ולמודיות, תולדות עמנו בית ישראל, ויתר דברי תועלת וחדושים.

העתידים

להיות נקבצים ונדפסים, ולצאת מהם מחברת

בכל תקופה מארבע תקופות השנה, פה ברלין

ע"י חברת סופרים אחת, הנקראה בשם

חברת אוהבי לשון עברית

3. שלום הכהן, "דברי אגרת ע"ד הוצאת המאסף", *המאסף*, ח' (תקס"ט), עמ' ל"ו-ל"ז. וכן: "כאשר תחזינה עיניך בבשורה הבאה אליך" (עמ' ל"ז).
4. משה פלאי, *שער להשכלה: מפתח מועד להמאסף, כתביהעת העברית הראשון (תקמ"ד-תקע"א)* (ירושלים, תשס"א).
5. שטיינשניידר, קטלוגוס, I, עמ' 576, אינו מוסר דבר על 'בשורת מאספים חדשים'. ראה: M. Steinschneider, *Catalogus Librorum Hebraeorum*: 1860. Facsimile ed.: Berlin, in *Bibliotheca Bodleiana*, I (Berlin, 1852; Hildesheim, 1931), בערך 'מאסף', טורים 575-579; כרך II, בערך שלום בן יעקב (הכהן), טורים 2512-2514, שם הוא מזכיר, את אגרתו של שלום הכהן לשלמה פאפנהיים שנכתבה, כאמור לעיל, בהקשר עם 'בשורת המאסף', אך בצטטו מילים אלו מתוך המאסף אין שטיינשניידר רומז על קיום חוברת בשם זה או בשם קרוב לזה ואינו מביא אותה כערך ביבליוגרפי; צייטלין, קרית ספר, עמ' 234, על המאספים החדשים, בלא כל ציון 'בשורת מאספים חדשים'. הוא מונה את 'המאסף החדש' בשם 'אחרי המאסף'; ראה: William Zeitlin, *Bibliotheca Hebraica* (Leipzig, 1891), S. 234; ואף ברשימת כתביו של שלום הכהן אינו מזכיר את הפרוספקט, שם, עמ' 59-61. יצחק אייזיק בן-יעקב, *אוצר הספרים* (וילנא, תרל"ד-תר"ם), עמ' 286, אינו מזכיר דבר; ואף לא שוואב, Moïse Schwab, *Répertoire des Articles* (Paris, 1914-1923), א. מ. הברמן, "כתביהעת העבריים הראשונים בתקופת ההשכלה", *מפרי העט והעת* (ירושלים, תשמ"א), עמ' 31-52, אינו מזכיר דבר. הוא סבור, כי "תחילה חשבו לכנות את הכרך החדש 'המאסף החדש' לין מביא ניתוח של *נחל הבשור*, אך אינו יודע דבר על המנשר הזה, אף כי הוא מציין את חידוש המאסף, ראה Josef Lin, *Die hebräische Presse* (Berlin, 1928), עמ' 8.
6. בספרו של פ. לחובר, *תולדות הספרות העברית החדשה* (תל-אביב, תרפ"ח), פרק ז', עמ' 99-104, אין דבר על מנשר כלשהו; במאמר הנפרד על שלום הכהן לא מזכיר לחובר דבר; ראה: פ. לחובר, "שלום הכהן", *ראשונים ואחרונים* (תל-אביב, תשכ"ו); מהדורה ראשונה: תרצ"ד), עמ' 20-38; נדפס תחילה בהתקופה, ז' (ניסרסיון תר"ף; מהד' ד', תרצ"ד), עמ' 443-458. לחובר מְפנה תשומת לבנו לאגרת שכתב הכהן אל פאפנהיים "בשלחו לו 'בשורת המאסף'", אך כדוגמת שטיינשניידר (ראה הערה 5), הוא מצטט מתוך המאסף מבלי לציין על קיומה של חוברת בשם זה או בשם דומה (ראשונים ואחרונים, עמ' 34 בהערה). וכן לא מזכיר דבר בכתביהם של היסטוריוני הסיפורות הבאים: יוסף קלוזנר, *היסטוריה של הספרות העברית החדשה*, א' (ירושלים, תש"ך), עמ' 279. קלוזנר שיבש לחלוטין את שם החברה וכינה אותה 'אגודת דורשי הלשון העברית' במקום 'חברת אוהבי לשון עברית' ח. נ. שפירא, *תולדות הספרות העברית החדשה* (תל-אביב, תשכ"ז), עמ' 362-363. אברהם שאנן, *הספרות העברית החדשה לזמניה*, א' (תל-אביב, 1962), עמ' 101-102. רק צינברג רומז על הודעה כלשהי לקוראים, ראה, ישראל צינברג, *תולדות ספרות ישראל*, ה' (ישראל, 1959), עמ' 270, הכותב, כי בשנת 1808 "היה לאל-ידידו להודיע לקהל הקוראים, כי בשנת 1809 יתחיל המאסף להופיע שוב בברלין. הוא לא הגה בשום תכנית חדשה ולא בתפקידיים חדשים, באשר ראה ב'המאסף' הישן כליל השלמות". רפאל מאהלר, *דברי ימי ישראל דורות אחרונים*, א', ספר שני (מרחביה, 1954), אף הוא אינו מודע לפרוספקט זה (עמ' 175-179). גם בן-ציון כ"ץ, *רבנות, חסידות, השכלה*, ב' (תל-אביב, תשי"ט), עמ' 143-152, אינו מזכיר דבר על פרוספקט זה. גם בערכים על שלום הכהן בה *אנציקלופדיה העברית*, י"ד (ירושלים, תל-אביב, תשכ"ד), עמ' 396-399 ובה *אנציקלופדיה היהודית* (1971), עמ' 685-686. *Encyclopaedia Judaica*, V [Jerusalem, 1971], pp. 685-686. גם משה מנדלסון מהמבורג, בן התקופה, המזכיר את שלום הכהן פעמים אחדות בספרו, אינו יודע על קיום הפרוספקט; ראה פני תבל (אמסטרדם, תרל"ב), עמ' 21, 98, 107-108.
7. מנוחה גלבוץ, *לקסיקון העיתונות העברית במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה* (ירושלים, תשנ"ב), טורים 52-56. צמח צמריון, *המאסף כתב העת המודרני הראשון בעברית* (תל-אביב, תשמ"ח), Tsemach M. *Die hebräische Presse in Europa*, I (Haifa, 1976), S. 189-204.
8. נוסח הערך ב'מפתח המאסף': בשורת מאספים חדשים (מנשר על חידוש הופעת המאסף) / שלום הכהן. בשורת מאספים חדשים: 2-15 + שער. כרוך בראש

ככל שגברו התופעות הללו, ועם היחלשות ההתעניינות בעברית, ניפרת הייתה ירידה במספר החותמים שהגיע ל-120, וכך, נאלץ המאסף לסגור את שעריו.¹⁶

מצבה של השפה העברית באותו זמן

פרסום זה מהווה מקור חשוב לתיאור מצבה של השפה העברית ותרבותה בדמדומי ההשכלה הגרמנית בעשור הראשון של המאה הי"ט. הכהן תיאר את הירידה בהתעניינות בשפה העברית ובספרותה באותו פרק זמן, כעשרים שנה לאחר תחילת פעולתם של המשכילים ו'חברת דורשי לשון עבר' והדפסתו של ירחון עברי המטיף להשכלה ולחידוש השפה והספרות.

הכהן עמד על השינוי ביחסם של היהודים כלפי השפה העברית, בכותבו, "רוח אחרת החלה לפעם בקצה עמנו. מאסו בלשון אבותיהם והשליכוה אחרי גֵּם". עם דחיית העברית הם אימצו במקומה את "לשון [ה]עמים", באומרם "מה לנו ולשפת עברית? הלא בעבור זה נבדלנו ונשטמנו מכל עמי הארץ" (עמ' 8-9). הכהן הבחין בהתגברות ההתבוללות, וציין כי יהודים שנטו להשכלה הרגישו שהתרבות היהודית היא הגורם לשנאת היהודים. ההשכלה העברית, שביקשה להשלים בין תרבות הנאורות לבין התרבות העברית, לא הצליחה לעצור בעד גל ההתבוללות.

הכהן טען כי הורים העדיפו שלא לתת לילדיהם חינוך יהודי עברי מכיוון שלא ראו בו תועלת מעשית. הם העדיפו ללמד את ילדיהם מקצועות שיועילו למחייתם בעתיד. גם המשכיל יהודה ליב בן זאב תיאר את תופעת ההידרדרות של של השפה העברית באותו זמן.¹⁷ המנשר גם חושף פרטים על תפיסת הלשון העברית במשנתו של שלום הכהן וכן העלה בו המחבר ראשי פרקים לתולדות השפה העברית והתרבות היהודית בהיסמכות על תיאוריית המגנלים בהיסטוריה היהודית. על כך הרחבתי את הדיבור במאמר שהוזכר לעיל.¹⁸ שם גם השווייתי בין תוכניות העורך *בשורת מאספים חדשים* לבין תוכניות העריכה שהוצעו ב*נחל הבשור*, תיארת את פעילותו של שלום הכהן לחדש את המאסף ומאמצי לגייס את יצחק אייכל לקבל על עצמו שוב את עריכת כתב העת או לעזור בחידושו, וכן ניתחתי את העריכה החדשה של המאסף בידו של שלום הכהן.

המאסף החדש יצא לאור כשלוש שנים, ולאחר מכן, בשנת 1811/2, שבק חיים לכל חי. אך העורך שלום הכהן לא אמר נואש, וכעבור תשע שנים הוציא לאור את *בכורי העתים* בווינה בעידודו ובמימונו של המו"ל אנטון שמיד, וכך נמשכה שלשלת הפריודיקה העברית בראשיתה של ההשכלה.

הערות

1. דברי המאספים (שלום הכהן), "דבר אל הקורא", *המאסף*, ח' (תקס"ט), עמ' 3 (לא ממוספר): "הגד הגדנו לך, קורא אוהב! בבשורה אשר שלחנו לפנינו, מה ראינו על ככה ומה הגיע אלינו, להוסיף ולחדש עוד מלאכת המאסף". וכן בהמשך כותבים המאספים: על ה"בשורה ההולכת לפנינו" (עמ' 3). הרציית על נושא זה בקונגרס העולמי הי"ג למדעי היהדות, ירושלים, תשס"א, ופירסמתי על הרקע מאמר קודם בדפים *למחקר בספרות*, 14-15 (תשס"ז), עמ' 57-88, אך בלא הטקסט הנדפס פה לראשונה.
2. *נחל הבשור* כרוך בראש המאסף, א' (תקמ"ד). הכותרת רומזת על 'בשורה' – הודעה או פרוספקט.

13. "שיחה בארץ החיים" נדפסה בעילום שם מחברה, אהרון וולפסון, בהמאסף, ז' (תקנ"ד-תקנ"ז). ראה על שיחת מתים זו בספרי סוגות וסוגיות בסיפרות ההשכלה העברית [:] הז'אנר המשכילי ואביזרייהו (ישראל, 1999), פרק א2, עמ' 48-72.
14. בהודעה על פרסום חוברת בנושא זה מאת יואל ברי"ל, העורך השני (המאסף, ז': ק"ס), ובפרסום מאמר בגרמנית באותיות עבריות באותו נושא מאת יצחק אייכל (עמ' שס"א). עוד על הסיבות לסגירתו של המאסף ראה בספרי שער להשכלה: מפתח מוער להמאסף, עמ' 54-55.
15. הם פרסמו ביקורת (המאסף, ז': רס"א) המהללת את כתב יושר, הסאטירה השנונה שנכתבה להגנת ויזל ודברי שלום ואמת, ושיבחו את מחברה, הרב המשכיל שאול ברלין, מבלי לפרש בשמו, ואך רמזו עליו.
16. מאיר הלוי לטריס, ספר מכתבי עברית (וינה, 1868), עמ' 137. נדפס גם בספרו זכרון בספר (וינה, 1869), עמ' 96.
17. יהודא ליב בן זאב, "הצעה", אוצר השרשים, א' (וינה, תקס"ז), עמ' 17-18 (המספור שלי). על ירידת השפה 20 שנה לאחר פטירת משה מנדלסון, שבפעולותיו רואה בן זאב את המפנה המהותי בכיוון תחיית השפה: "...והנה ירדה השפה עשר עלות ממעלות אשר עלתה בימי חייו [של מנדלסון]. כי אשר ידעו לשונה לא ילמדו בספרי'ם] והקוראי'ם] בספרי'ה לא ידעו לשונה. ולא נשאר מכל ההמון כי אם ההתאמצו'ת] בלמוד שאר הלשונות, ושפת עברית כעוטיה על עדרי חבריה". בן זאב מונה כסיבה אחת את החומרנות ורדיפת הבצע שפשו בעם והנהירה אחר לימודים המועילים לפרנסתם וכן לימודי החול ובנוסף להם לימודי מוסיקה ומחול, וכך שלא נותר פנאי ללמוד עברית.
18. ראה הערה 1 לעיל.
9. המאסף, ח'. תקס"ט; הערה: מנשר בלתי ידוע זה נמצא רק בעותק ספריית המדינה בברלין, והוא כתוב בעברית ותרגומו לגרמנית נדפס באותיות עבריות. הפרוספקט מודיע על התכנית להוציא את המאסף החדש, מוסר על תכנו, ומשרטט תמונת מצב של העברית באותו זמן. ראה פלאי, שער להשכלה: מפתח מוער להמאסף, כתביהעת העברי הראשון (תקמ"ד-תקע"א), עמ' 95.
9. ביוגרפיה על שלום הכהן תמצא במאמרו של לטריס "מכתב להזכיר" ובהקדמה, "תולדות [...] ר' שלום בר"י הכהן" לעמל ותוצה לשלום הכהן, ובמאמרו של לחובר, "שלום הכהן", ראשונים ואחרונים, עמ' 20-38. עוד על שלום הכהן כעורך בכורי העתים, ראה בספרי בכורי העתים – ביכורי ההשכלה: מפתח מוער לבכורי העתים, כתביהעת העברי של ההשכלה בגליציה (ירושלים, תשס"ה), עמ' 29, 37-42. ועוד.
10. ממדי עמודי הטקסט המודפס – 15.5 X 8.3 ס"מ ($3\frac{5}{16} X 6\frac{1}{8}$ אינץ') – גדולים מעט מממדי המאסף ונחל הבשור – כ"5 X 7.5 ס"מ ($3 X 5\frac{3}{4}$ אינץ').
11. נחל הבשור, כפי שהגיע לידניו, הוא ללא שער.
12. "ואל תפלא עיניך הקורא, כי עזבנו שם מאספים חדשים אשר בו כנינו את מכתבינו בבשורה ההולכת לפנינו, להמיר אותם בשם המאסף, הן עשינו זאת בעבור כי התאחדו אתנו איזה חכמים ידועים מבעלי המאספים הראשונים [...] לכן לכבודם החזקנו בשם אשר קראו המה לאסיפת מכתביהם הראשונים למחברות; ואחרי זאת ימשך שם המאסף על הספר אשר בו האספה, ולא על בעלי אספות. ודי בזה, ואין שוה להאריך בקריאת שם עצם פרטי" (המאסף, ח' [תקס"ט], עמ' ג"ד).

בשורת
מאספים חדשים

(הטקסט)

הטקסט של *בשורת מאספים חדשים*, המינשר שהודיע על הוצאתו המחודשת של כתב העת *המאסף* בשנת תקס"ט (1809) (ראה דיון במאמר), מובא כאן כנתינתו במקור על פי העימוד המקורי ובשבירת השורות כבמקור.

תרגום בגרמנית בתעתיק עברי, שנדפס במקור בתחתית כל עמוד לאורך כל החוברת, הושמט כאן פרט לעמוד השער.

הניקוד המובא בטקסט נמצא במקור, וניקוד שהוספתי לַשֵּׁם הבהרה הוכנס להערות השוליים. בהערות אלו הובאו גם ראשי תיבות בכתביהם המלאה, כגון בעמ' 13: "כ"ד הבע"ח" – בהערה: "כה דיבר הבא על החתום", וכן שגיאות בדיקדוק, כגון (בעמ' 3): "עמה נפלה", בהערה: "נפל". ואילו שיבושי דפוס תוקנו בסוגריים מרובעים כגוף הטקסט, כגון (בעמ' 3): "היסדו [הינסדו] – הניקוד בסוגריים אינו נמצא במקור; או, (בעמ' 8): "לאחרים [לאחדים]?".

הפיסוק בטקסט המקורי הוא לעיתים בעייתי, ופסיקים נראים לעיתים כקווים עומדים בגובה האותיות, אך הם הובאו כאן כפסיקים רגילים.

בתחתית כל עמוד מופיעה המילה הפותחת את השורה הראשונה בעמוד הבא, כפי שהיה מקובל בספרים ובכתבי עת – כדי לוודא את רצף העמודים, – וכאן הבאתי אותה בשורה האחרונה בצד שמאל, כנתינתה במקור אך בתוך סוגריים מרובעים, כגון (בעמ' 3): [שדד]. סיגנון כתיבתו של שלום הכהן מבוסס על לשון המיקרא, וכעזר לקורא הבאתי מראי מקומות למיקרא בהערות השוליים. ביטויים מיקראיים בני שתי מילים, המקובלים בכתביה סיפרותית, בדרך כלל לא הובאו מקורן, כגון (בעמ' 2-3) "מפוזר ומפורד" – לא ציינתי את המקור: אסתר ג', ח'.

בעמ' 14-15 של המינשר נדפסה הודעה בגרמנית באותיות עבריות – שאף היא הושמטה פה – על סדרי ההופעה של המאספים החדשים – השם המתוכנן של כתב העת, ששונה לַשֵּׁם המקורי, *המאסף* – והחתימה עליו.

גבו של עמוד השער נשאר ריק ובעמוד הטקסט הראשון מובא המיספר (2), במקום 3, וכך שהחוברת בת 16 העמודים מסתיימת בעמ' 15.

בשורת
מאספים חדשים
היא

קבוצת אמרי בינה, כתובים בלשון עברית צחה ונקיה,
כוללת שירים ומליצות, מכתבי חכמות ולמודיות,
תולדות עמנו בית ישראל, ויתר דברי תועלת וחדושים.

העתידים

להיות נקבצים ונדפסים, ולצאת מהם מחברת
בכל תקופה מארבע תקופות השנה, פה ברלין
ע"י חברת סופרים אחת, הנקראת בשם

חברת אוהבי לשון עברית

אנקינד יגונג

אינער

נייען, פֿאַן אינער

גזעללאַפֿט העבראישער ליטטעראטור־פֿריינדע,

אונטער דעם טיטעל: **מאספים חדשים** (דיא נייען זאממלער)

הערויסצוגעבענדן העבראישן צייטשריפֿט

(2)

לכל זמן ועת לכל חפץ' תחת השמים. גם לאיש גם לגוי וממלכה
יחד תור יגיע לעלות מעלה או לרדת מטה, והוא מסכות
מתהפכות המשולכות אשה אל אחותה,² וראשיהן אחוזות במקור
כל סבה, היוצר יחד כל, ובחכמתו מבין ומביט אל טוב כל יצוריו.
והנה כמקרה עם כן מקרה כל סגולתו, כאשר הורם או הורד קרן
לאום ולאום כן תעל ותשפל לשונו וחכמתו. מצרים ראשית גוים³
יסדה אבן פנה למבנה חכמות וידיעות, ואבדה מצרים ותכל חכמתו.
יָנִים הרימו ראש והיו לממלכת אדרת, ומעיני חכמתם חוצה
הפיצו, קרנם נגדעה מידי רומיים, ובינת נבונם הסתתרה.⁴ אחריהם
הרומיים עשו חיל בעוז זרוע ובעוז לשון וספר, ותהי אחריתם
כמוהם. ולשונות הגוים האובדים האלה אף כי נשאר פליטתן מפוזר
[ומפורד]

1 על פי קוהלת ג', א'.

2 על פי שמות כ"ו, ג' ועוד.

3 על פי במדבר כ"ד, כ': "ראשית גוים עמלק".

4 על פי ישעיהו כ"ט, י"ד: "ובינת נבניו תסתתר".

(3)

ומפורד בספרים, אין אֶתֶן פה אלה היום לאמר: הלא לנו הן. וזאת אחרית כל לשון אשר עמה נפלה⁵ ולא תוסיף קום. וישראל עם נושע בה;⁶ פלאים סבבוהו מיום היסודו [הַיְסוּדוֹ], ופלאים נחזו בו גם בימי רדתו עד היום הזה. מי זה טח עינים מלראות⁷ יד אלה חופפת עליו, ועוזו נפלאותו נשקף על פנימו? הן המון אבירים סביב שתו עליו, עריצים בקשו נפשו, שמו ארצו לשממה, ועריו למהפכה, ויגלום לארצות אחרות, ויתעום בתהו לא דרך,⁸ ושארית ישראל לא נכרתה. ובארצות אויביהם צרות הקיפום עד אין מספר, יחד לשונם וחרבם שגנו עליהם רודפמו, עֶלְם הכבדו, חייהם מררו, ושאריתם לא נכחדה. עוד יקום יעקב⁹ נצב ישראל, והיה לגוי: תחת מחסה שדי, ובצל שבט מלכים ורוזני ארץ. אף אם

[שדד]

(4)

שָׁדַד מאתו ארץ וממלכה, אין מקדש אין היכל, הלא תורת אלהיו עמו,¹⁰ מורשה מימי קדם, וקדוש שם אבותיו עוד נקרא עליו, ובלשון עברית כליל תפארת, כלה מחמדים, עוד יתפאר בה לאמר: הלא לנו היא, אבותינו הנחילוה לנו מימות עולם, מאלפי דור.

אמנם תלאות רבות עברו גם על לשון הקדושה הזאת, ותהפוכות הזמן מצאו גם אותה בדורות רבות ושונות¹¹ אשר חיתה. (כאשר ימצא כתוב תולדתה ותולדות דורשה בפרטות בכתבי **המאספים** אשר עתידים אנחנו להוציא בעז"ה¹²). בדורות דעת ובינה,¹³ כדור משה, דוד, שלמה ועזרא וכו',¹⁴ היתה לעטרת צבי, ותפרח לגאון ותפארת,¹⁵ וידה היתה בכל. בה מסר האל ב"ה¹⁶ למשה עבדו עדות חקים ומשפטים¹⁷; בה למד בצלאל ואהליאב מעשה חרש וחושב¹⁸ ורוקם וחוצב באבנים¹⁹ ונחושת וכו', עד ישתומם כל חוקר [על]

5 = נפל.

6 על פי דברים ל"ג, כ"ט.

7 על פי ישעיהו מ"ד, י"ח: "כי טח מראות עיניהם".

8 על פי תהילים ק"ז, מ'; איוב י"ב, כ"ד: ויתעם בתהו לא דרך".

9 על פי עמוס ז', ב'; ה': "מי יקום יעקב כי קטן הוא".

10 על פי תהילים ל"ז, ל"א: "תורת אלהיו בלבו".

11 = רבים ושונים.

12 בעזרת ה'.

13 על פי התבנית הלשונית במשלי ב', ו': "דעת ותבונה".

14 וכו' [ליה].

15 על פי ישעיהו ד', ב': "לגאון ולתפארת".

16 ברוך הוא.

17 על פי דברים ד', מ"ה; ו', כ': "העדת והחקים והמשפטים".

18 על פי שמות ל"ה, ל"ה: "כל מלאכת חרש וחושב ורוקם".

19 על פי מלכים ב' י"ב, י"ג: "ולחצבי האבן".

(5)

על כבוד ועושר מליה²⁰ בספור מלאכת המשכן וחצר וכלים ובגדי הכהונה; בה למד יהושע, ושופטים, דוד וגבוריו מערכות מלחמה ותחבולותיה; בה שר דוד, איתן, הימן, אסף ובני קרח את שירי קדש הרמים והנשגבים, ולמדו היטב נגן בכנור וכלי זמרה; בה אֶזַן חקר ותקן²¹ שלמה אלפים משלים וחידות ומליצות נחמדות ויקרות עוד היום, ולמדו אנשיו מלאכת חוצב בהרים²² ועשיית מסחר ורוכל²³ והנהגת אניה בלב ים²⁴; בה תקנו אנשי כנסת הגדולה תפלות וזמרות יה בלשון צחה ומזוקקה. והנה דורות אחרים עלו אחריהם רעים ודלי כח, אשר בהמס לב העם מרוב הצרות אשר סבבו, משכו ידיהם מעסוק בחכמות וידיעות, רק תורת ה' היתה תנחומתם בעת צר²⁵ למו, אך בה שמו חפצם ומגמת פניהם, וכל הספרים הנכתבים בעת כזאת נזכרים ונעשים²⁶ רק בתורה ובמצות, ותשובות לשון עברים מהגות בשאר חכמות ומלאכות, רק בדבר אלהים עשתה

[חיל]

(6)

חיל. ובדורות אחרונים מהם, עת כי רוח צח ובינה עברה על פני יושבי כסאות ונסיכי ארץ, ולב אדם רחש בקרבם, להשיב אהור ידם מַפְלַע שארית ישראל, וגוננו עליהם במחסה שבט ממשלתם, ותחי רוח יעקב, ותתלהב בנפשותם אהבת חכמה, אשר בה הרבו להגות, אז החל²⁷ לרום מעט גם קרן השפה הזאת. בימים ההם חיו מבני עמנו במצרים, בערב²⁸ ובספרד אנשי שם ומדע גדולים ונודעים, והם כתבו ספרים גדולים ונכבדים, אשר הרבה מהם נעתקו מלשון ערבי ללשון עברית. אך המעתיקים האלה לא היטיבו בלשונם, את חקי ההעתקה לא שמרו, אך אמר ומלין²⁹ החזיקו, ומשפט הגיונה עזבו. וזה דרכם כושל למו,³⁰ כי מחוסר מלין בלשוננו ספחוהו אליה מלות מלשונות אחרות, אשר אין דרכיהן דרכיה, תחת אשר היה

[להם]

20 מְלִיָּה (הניקוד אינו במקור).

21 על פי קהלת י"ב, ט': "ואֶזַן וְחָקַר וְתָקַן מְשָׁלִים רַבְּהִים".

22 על פי מלכים א' ה', ט'; דברי הימים ב' ב', א'; ב', י"ז: "חצב בהר".

23 על פי מלכים א' י', ט': "ומסחר הרכלים".

24 על פי משלי ל', י"ט: "דרך אניה בלב ים".

25 על פי איוב ל"ח, כ"ג: "אשר חשכתי לעת צר".

26 על פי אסתר ט', כ"ח: "והימים האלה נזכרים ונעשים".

27 = החלה.

28 בארצות הערביות.

29 אמר ומלין (הניקוד אינו במקור).

30 משחק מילים על פי תהילים מ"ט, י"ד: "זה דרכם כֹּשֶׁל לְמוֹ".

(9)

בעבור זה נבדלנו ונשטמנו מכל עמי הארץ". גם אוהביה מימי קדם אשר בצמאון שמעו אמריה כי נעמו, יפנו לה עורף ויבזוה, ויחביאו ספריה מפני ילדיהם, יותר מכמה ספרי הבל המשחיתים את לב הנער. וכי יאמרו: "בנינו ילמדו אך דברים אשר על ידם ימצאו טרף ומחיה לפיהם" הלא גם מזה ומזה לא יניחו ידיהם,⁴⁵ זכרו נא איפוא, כי גם מבתי ספר הקדמונים יצאו אנשים מחכמים, יודעי בינה ודעת, ולמלאות אסמיהם⁴⁶ הון ועושר. הלא גם חכמי עמים יאהבו תפארת לשוננו, ויעמילו לחקור ולדרוש בה, וישאו פני כל מכיריה ויודעיה. הן ידעתם בלבבכם כי מיום פניתם עורף לספרי עברית, זה כעשרים שנה, לא רכשתם, ולא הוטבתם בזה מאומה, ולב הנערים לא יאושר.

אך למה נשחית דברינו להוכיח אנשים כאלה חכמים בעיניהם? הלא יאטימו אזן⁴⁷ משמוע, ולא יקראו מכתב בשורה הזאת, אם

[יראו]

(10)

יראו נגד פניהם אותיות העבריות. אולם אליכם, אישים יקרים! אשר עודנה בוערת בקרבכם אהבת לשון אבותיכם, וצוף מלותיה לחככם ינעמו, אליכם נפן מודעת זאת, כי מהר חיש תמלא תאות נפשכם, אשר לה שאפה רוחכם זה ימים כבירים. הן התאספנו פה אספה, ובשם חברת אוהבי לשון עברית תכונה, ועתידים אנחנו להוציא לאור מאספים חדשים ע"ד⁴⁸ המאספים הראשונים אשר נשבתו, ונחלקם בארבע תקופות השנה. אך נשמרה דרכינו להרחיק כל מניעה ומכשול אשר הסבו שביתת המאספים הנ"ל.⁴⁹ והנה התקשרנו בחכמים ותורניים גדולים מבני עמנו, אשר להם יד ושם⁵⁰ בכל חכמות וידיעות, והמה יובילו לנו מכתבי חכמה ודעת, ואנחנו נאספם ונפיצם בישראל, למלאות רויון נפש כל קורא, ותמיד

ימצא במכתבינו דברי חפץ. גם בחרנו לנו מקרב חברתנו אוהבנו היקר החתום למטה, איש נודע בעמו ע"י⁵¹ תפארת מפעליו וספרים אשר חבר. ועליו השלכנו יחבנו, לעסוק בעניני אסיפת המכתבים, [ובשלוח]

45 על פי קוהלת ז', י"ח: "גם מזה אל תנח את ירך".

46 על פי משלי ג', י': "וְיִמְלֵאוּ אִסְמִיךָ".

47 על פי ישעיהו ל"ג, ט"ו; משלי כ"א, ג': "אטם אזנו".

48 [על דרך].

49 [הנוכרים לעיל].

50 על פי ישעיהו נ"ו, ה': "ונתתי להם [...] יד ושם".

51 [על יד].

(7)

להם לבנות מלין חדשים³¹ משרשי עברית הנמצאים (ולזה יש יכולת לעשות). ותהי השפה נבללה מעברית ארמית ערבית ויונית, ופניה לא היה לה עוד.³² וכמעט נראתה כנכריה וזרה. ובלעגי שפה³³ הזאת הורגלו מחברי הספרים הבאים אחריהם, ותדל הלשון מאוד, והחזל את מתקה מתנובתה. אמנם בשנות מאה האחרונות, כאשר הרבתה והצמיחה אהבת החכמה בלב יחידי סגולה מעמנו, בפרט בארצות איטאליען ואשכנז (הגדולים מהם הלא נודעו) אחזו בתורת ה' וגם מדרוש חכמות ולשונות אחרות לא הניחו ידם, המה העמיקו לחקור משפט הגיון כל לשון אשר למדו, ומאוד היטיבו דרכם בהעתקת אמרי בינה ודעת³⁴ מלשוננו לשאר לשונות, ומלשונות ללשוננו, ונפת תטופנה שפתותיהם,³⁵ מליצותיהם הפיקו נועם [וקרבו]

(8)

וקרבו לדמות³⁶ למליצות משוררי קדם. ושפת ציון המסולאה³⁷ הרימה ראש,³⁸ ובעדי תפארת נעוריה התקשטה. ותהי למחמד בת עין. אם תוקף עוז מבטא שפתיה ורוח השיר אשר בה נוססת, תצמד למחשבות נעימות ומסודרות והיו לאחרים, אין ערוך לנועם דרכיה.³⁹ – וזה כעשרים שנה והנה קמו בעלי המאספים, ואספו וקבצו מכתבי חכמה ואמרי דעת, כתובים בלשון עברית צחה ונקיה, ושמו אותם בארבע מחברות לארבע תקופות השנה, והרחיבו ויחלקום ביעקב והפיצום בישראל.⁴⁰ כשבעה⁴¹ שנים צלחו מעשיהם בידיהם, דור ראה ושמח, אך פתאום אבדה חשקת הקוראים, והמאספים נאספו.

ובדור החודש⁴² הזה רוח אחרת החלה לפעם⁴³ בקצה עמנו. מאסו בלשון אבותיהם והשליכוה אחרי ג'ן, תעו ברואה פקו פליליה,⁴⁴ באמרם: "אך בלשון עמים נגביר, מה לנו ולשפת עברית? הלא [בעבור]

31 = חדשות.

32 על פי שמואל א' א', י"ח.

33 על פי ישעיהו כ"ח, י"א: "כי בלעגי שפה ובלשון אחרת".

34 על פי משלי א', ב': "להבין אמרי בינה", ופרפרזה על פי שמות ל"ה, ל"א: "בחכמה בתבונה ובדעת", וכן שמות ל"א, ג'.

35 על פי שיר השירים ד', י"א: "נפת תטפנה שפתותיך", וכן משלי ה', ג'.

36 לדמות (הניקוד אינו במקור).

37 על פי איכה ד', ב': "בני ציון היקרים המסלאים בפז".

38 על פי תהילים ג', ד': "ומרים ראשי", וכן ק"י, ז'.

39 על פי משלי ג', י"ז: "דרכיה דרכי נעם".

40 על פי בראשית מ"ט, ז': "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל".

41 = כשבע.

42 [החדש], ואולי חידושו על משקל "וביום החדש הראשון", שמות מ', ב'.

43 על פי שופטים י"ג, כ"ה: "ותחל רוח ה' לפעמו".

44 על פי ישעיהו כ"ח, ז': "שגו בראה פקו פליליה".

(11)

ובשלוח האגרות לחכמים המובילים לנו אמרי חכמה ומדע. והוא יפקח עיניו על סדור הדברים והדפסותיהם. ואנחנו נעמוד תמיד לימינו לעזר לו ולחזקה בכל אשר יש לאל ידינו. ותכלית מעשינו תהיה, להרים קרן שפת עברית, ולדבר בה נכבדות בחכמות רמות, ולמען רוות תשוקת אוהביה, אשר עודנם⁵² רבים על פני האדמה. ולהורות להמון אינם מלומדים, או לאותם אשר מטרדת הזמן נמנעים מללמוד, כמה ידיעות רבי התועלת, ואמרי נועם ודעת יקרות לנפש שוקקה. וגם חכמים ישמעו חדושים ויסיפו לקח. ותוכן הענינים אשר יכללו מכתבינו יהיה:

א עניני שיר ומליצת לשון עברית. הן מקוריים והן העתקות מלשונות אחרות, בדברי מוסר השכל, ובדברי שלום ואמת.⁵³

[עניני]

(12)

ב עניני חכמות וידיעות מכמה חדרי חכמה.

ג ביאורים והעתקות מקומות הקשים בספרי תנ"ך, ובכללן⁵⁴ חדושים מדקדוק הלשון ודרכי שמושיה.

ד תולדות לשון עברית ודורשיה, וגדולי המחברים וספרים אשר כתבו בה מימי קדם עד היום הזה.

ה חדושים וקורות עמנו בדורות קדומים, ותולדות הזמן.

ו ולפעמים נוסף לסך העלים (באגן)⁵⁵ הנקבעים למטה, איזה תוספות מלשון אשכנזית וצרפת, בדברי הנוגעים בענינים הנ"ל.⁵⁶

והננו נרחיק ממחברותנו בתכלית הרחקה כל דברי ריק וקטטה, וכל דבר אשר מתנגד חלילה לדתנו הקדוש,⁵⁷ או כל לעג דתות אחרות, ועניני מלחמת הזמן והנהגת המדינה (פאליטיק), כאלה לא יבואו שערי מכתבינו. אך אחרי אמת ושלום נרדוף, לאמונה

[וצדק]

(13)

וצדק נשים מגמת פנינו. והנה שחרנו פני כל בעלי תורה ויודעי חכמה, שאם המצא ימצא באחד ממכתבינו איזה שגיאה ומכשול נגד האמת יודיעונו באמרי רצון ונחת, ואנחנו נתקן המעוות במכתבים הבאים, ונודה האמת לעין כל. ובזה נסיר מעל שכמנו כל סרה ודבה, וידום כל משטין ומלשני בסתר. והאל הטוב יגין בעדנו, ויאזרנו חיל לעשות הטוב והישר, ומצוא חן בעיניו ובעיני אחינו בית ישראל, אשר מטובם קוינו שיחזיקו ידינו בחתימת ידם, לבוא לקחת מכתבינו, ובמאמרינו ישתעשעו. כ"ד הבע"הח⁵⁸

בערלין יום ג' י"ג תשרי ה'תקס"ט לב"ע.⁵⁹
שלום הכהן.

בשם חברת אוהבי לשון עברית

58 [כה דיבר הבא על החתום].
59 [לבריאת עולם].

52 = עודם.
53 על פי אסתר ט', ל': "וישלח [...] דברי שלום ואמת", תוך רמיזה לספרו של נ. ה. ויזל בשם זה.
54 = ובכללם.
55 גיליונות דפוס.
56 [הנוכרים לעיל].
57 = הקדושה.